

*д.е.н., професор кафедри економічної кібернетики та
управління економічною безпекою,
Харківський національний університет радіоелектроніки*

Орлов В.Б.,

*здобувач вищої освіти,
Харківський національний університет радіоелектроніки*

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Діяльність українських промислових підприємств відбувається в умовах мінливого, непередбачуваного за характером та особливостями негативного впливу факторів гібридного зовнішнього та ускладненого внутрішнього середовища. За цих умов важливого значення набуває прийняття управлінських рішень щодо забезпечення економічної ефективної виробничо-господарської діяльності промислових підприємств, які виготовляють необхідну споживачам та ЗСУ продукцію, надають ділові послуги або виконують певні види робіт.

Метою статті є дослідження науково-практичних підходів до визначення економічної ефективності діяльності підприємства, розрахунок певної сукупності показників рентабельності та окремих часткових показників ефективності на прикладі малого промислового підприємства.

У науковому середовищі існують різні підходи до визначення, перш за все, дефініції «економічна ефективність». Науково обґрунтовані теоретико-методологічні аспекти сутності визначення цього поняття висвітлені в наукових працях багатьох зарубіжних та вітчизняних економістів протягом десятиліть. До когорти таких учених можна віднести як зарубіжних, так і вітчизняних

економістів, а саме: І. Ансофф, М. Армстронг, Л. Ачкасова, А. Барон, І. Бланк, М. Блауг, В. Беклешов, Є. Брігхем, У. Дейвід, Я. Деренська, П. Друкер, Р. Каплан, І. Колос, М. Круглов, О. Кузьмін, Л. Лігоненко, І. Мазур, С. Мехович, Д. Нортон, Н. Ольдерогге, В. Осовська, П. Орлов, І. Отенко, П. Перерва, Т. Полозова, М. Радаєва, Л. Решетнікова, В. Салабай, Ф. Фабоцці, Т. Хачатуров, А. Хоскінг, А. Шегда, Л. Шишмарьова, А. Яковлев та багато інших. Але вважаємо, що існують деякі питання методологічного характеру, які потребують подальшого дослідження. Вважаємо, що потребує особливої уваги моделювання інтегрального показника оцінки економічної ефективності діяльності промислового підприємства у сучасних умовах господарювання.

Доцільно зазначити, що у науковому колі існують різні підходи до визначення поняття «ефективність». Серед них виділяють основні підходи у складі системного, цільового, вибіркового, затратного та ресурсного [1-4].

Проведені дослідження за базовим поняттям «економічна ефективність» показали, що економісти – дослідники приділяють значну увагу питанням, пов'язаним саме із ефективністю діяльності підприємств. За результатами узагальнення отриманої інформації щодо ефективності можна вважати, що поняття економічної ефективності є похідним від поняття економічного ефекту. Адже економічний ефект відповідно до наведеному в оновленому фінансово-економічному словнику має таке визначення: «Економічний ефект – це корисний результат економічної діяльності, зиск від неї» [5]. Цей показник відображає в абсолютному виразі отриманий економічний результат діяльності підприємства.

Економічна ефективність визначається співвідношенням економічного ефекту до певних витрат чи ресурсів, які було затрачено підприємством для його досягнення. Є сенс визначити ознаки, за якими класифікуються види економічної ефективності діяльності підприємства (рис. 2). Отже можна зробити висновок, що

оцінювати показники економічної ефективності діяльності промислового підприємства необхідно залежно від обраної класифікаційної ознаки.

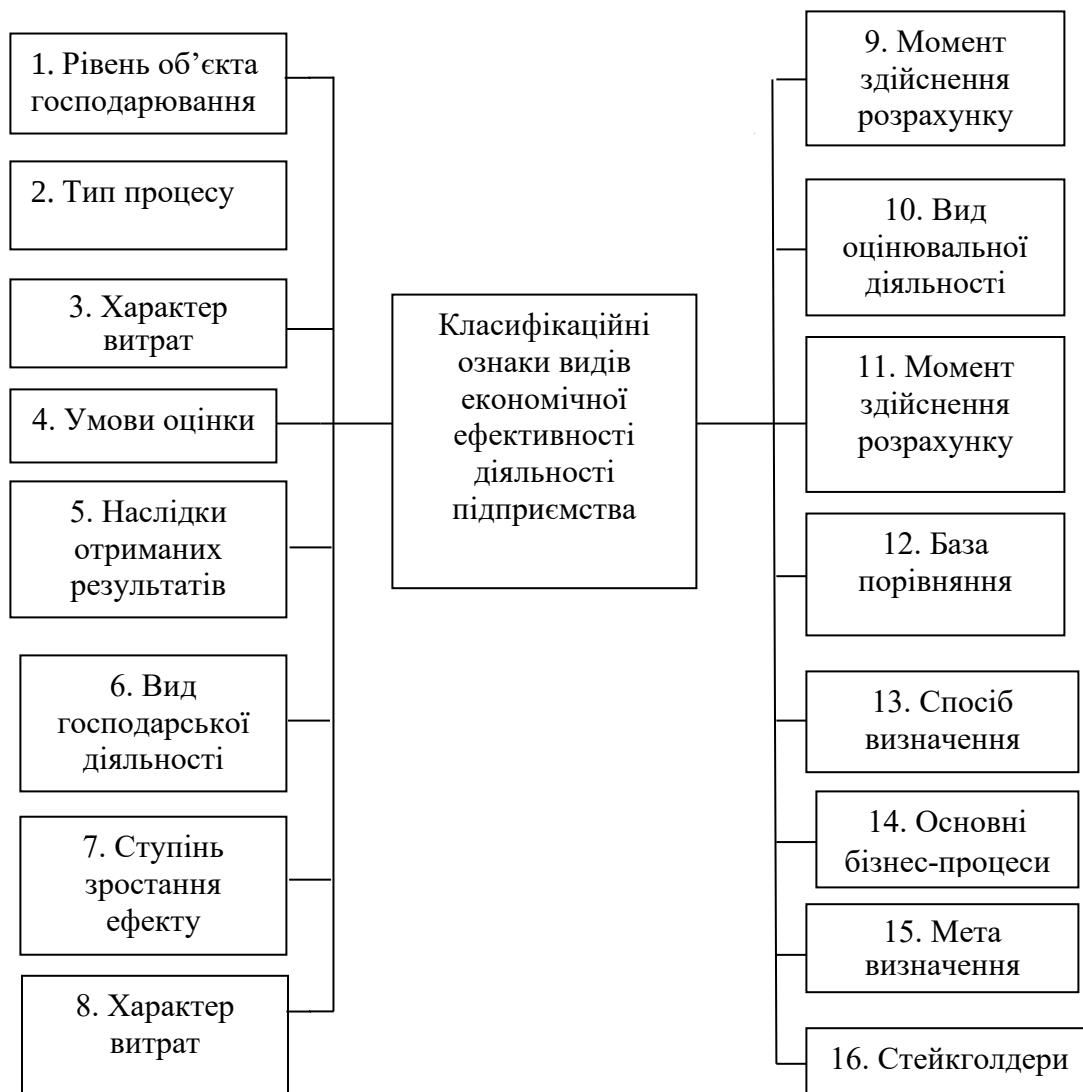

Рисунок 1 – Класифікаційні ознаки видів економічної ефективності діяльності підприємства

Джерело: складено авторами на основі [1, с. 24-25; 2, с. 22].

Наведена інформація свідчить про те, що, по-перше, ці ознаки можуть бути корисними при оцінці ефективності господарських процесів на підприємстві; по-друге, для оцінки показників ефективності діяльності підприємства необхідно

використовувати достатньо велику кількість різноманітних конкретних чисельних показників.

Можна погодитися із позицією авторки статті [2] Г.О. Пудічевої, що економічна ефективність є багатогранним поняттям і тому потребує додаткових зусиль науковців.

Таку точку зору поділяє науковець О.М. Синіговець, який вважає, що «...значна частина проблем оцінювання ефективності діяльності підприємства потребує детального вивчення з точки зору забезпечення врахування тенденцій розвитку, ролі різних напрямів діяльності, досягнення різних цілей» [6].

Автори наукової публікації [7, с. 83] – відома вчена Т.В. Полозова та її співавтор Олександр Лара Ходор запропонували оцінювати економічну ефективність діяльності підприємства за певною системою показників, до яких віднесено такі, як: показники ефективності використання ресурсів й їх віддачу; показники рентабельності; показники ринкової та підприємницької активності; показники платоспроможності; показники фінансової стабільності підприємства.

Не можливо не погодитися з тим, що «...визначення ефективності є основою загальної оцінки бізнес-процесів, оцінки конкурентоспроможності підприємств, формування мотивованої поведінки. Оцінка ефективності може визначатися ефективністю бізнесу в цілому, економічним обґрунтуванням інноваційних та інвестиційних заходів» [6]. Вважаємо, що безумовно існують проблеми, які обумовлені відсутністю єдиного підходу до оцінки економічної ефективності діяльності підприємства при наявності багатьох класифікаційних ознак, про що було зазначено вище.

Узагальнюючим показником ефективності діяльності підприємства визнається у середовищі економістів рентабельність. Існують такі види рентабельності підприємства, як: рентабельність виробництва; рентабельність активів або загальна рентабельність; рентабельність продажів; рентабельність

капіталу; рентабельність загальних витрат; валова рентабельність; рентабельність активів; рентабельність обігових активів; рентабельність продукції; рентабельність інвестицій; чиста рентабельність продажу; рентабельність операційної діяльності та інші. До часткових показників рентабельності можна віднести продуктивність праці, фондівіддачу, фондоозброєність та ін.

У таблиці 2 наведено алгоритми розрахунку ряду показників рентабельності підприємства.

Таблиця 2 – Алгоритми розрахунку показників рентабельності підприємства

№ з/п	Назва показника рентабельності	Алгоритм розрахунку	Характеристика показника
1	2	3	4
1	Рентабельність активів	$R_{акт} = (\text{чистий прибуток} / \text{середньорічна вартість активів}) \times 100\%$	Показує ефективність використання активів підприємства для генерації прибутку.
2	Рентабельність пасивів	$R_{пас} = (\text{чистий прибуток} / \text{валюта балансу}) \times 100\%$	Відображає ефективність внутрішньої політики менеджменту з точки зору доходів та витрат
3	Рентабельність власного капіталу	$R_{вк} = (\text{чистий прибуток} / \text{середнє річне значення власного капіталу}) \times 100\%$	Вказує скільки прибутку було згенеровано на кожен гривню залучених власних коштів
4	Рентабельність бізнесу	$R_{б} = (\text{чистий прибуток} / \text{ціна активів}) \times 100\%$	Вказує обсяг чистого прибутку, який генерують активи
5	Рентабельність валового прибутку	$R_{вп} = (\text{валовий прибуток} / \text{чиста виручка від реалізації}) \times 100\%$	Показник показує частку валового прибутку в обсязі продаж підприємства
6	Рентабельність діяльності підприємства	$R_{д} = (\text{чистий прибуток} / \text{загальновиробнича собівартість}) \times 100\%$	Відображає ефективність роботи підприємства, що націлене на отримання прибутку у короткостроковій перспективі і який вказує на якість управлінських рішень у сфері фінансової, операційної та інвестиційної діяльності підприємства
7	Рентабельність загальних витрат	$R_{зв} = (\text{чистий прибуток} / \text{загальні витрати}) \times 100\%$	Показник характеризує прибутковість загальних витрат підприємства за певний термін часу.

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
8	Рентабельність продажів (реалізації)	$R_{\text{прод}} = (\text{чистий прибуток} / \text{чистий дохід від реалізації продукції}) \times 100\%$	Один із найважливіших показників ефективності діяльності підприємства. Він показує, яку суму операційного прибутку одержує підприємство з кожної гривні проданої продукції. Характеризує доходність операційної діяльності підприємства.
9	Рентабельність інвестицій	$R_{\text{інв}} = (\text{чистий прибуток} / \text{обсяг початкових інвестицій}) \times 100\%$	Використовується для: порівняння показника підприємства з середніми галузевими показниками; аналізу фінансового стану підприємства, на основі якого приймають інвестиційні рішення.
10	Рівень загальної рентабельності основних засобів	$R_{\text{зр}} = (\text{чистий прибуток} / \text{середньорічна сума основних засобів}) \times 100\%$	Цей показник є одним із найбільш узагальнюючих показників виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємства
11	Рентабельність продукції	$R_{\text{пр}} = (\text{прибуток від реалізації продукції} / \text{собівартість реалізованої продукції}) \times 100\%$	Даний показник характеризує: економічну вигоду від реалізації виготовленої продукції; ефективність роботи підприємства в цілому та його ресурсів
12	Рентабельність обігових активів	$R_{\text{оа}} = (\text{чистий прибуток} / \text{обігові активи}) \times 100\%$	Показник характеризує можливості підприємства забезпечити отримання чистого прибутку по відношенню до суми обігових активів. Зростання цього показника свідчить про більш ефективніше використання обігових коштів.

Джерело: складено авторами на основі [6, 8-12].

Аналіз наведеної в таблиці 2 інформації дозволяє зробити певні висновки, а саме: 1) рентабельність є відносним показником; 2) існує значне розмаїття видів рентабельності; 3) показники рентабельності необхідні для аналізу господарської та економічної діяльності промислових підприємств; 4) значна частина проблем оцінювання ефективності діяльності підприємства потребує детального вивчення з точки зору забезпечення врахування тенденцій розвитку, ролі різних напрямів діяльності, досягнення різних цілей; 5) спостерігається відсутність єдиного науково-методичного підходу до оцінки ефективності діяльності промислових підприємств, 6) існує невизначеність пріоритетів оцінювання ефективності діяльності підприємства в залежності від їх розміру.

Так, наприклад, на рис. 2 представлена динаміка окремих показників ефективності малого промислового підприємства ТОВ «ХОУМНЕТ» за останні три роки станом на кінець кожного року.

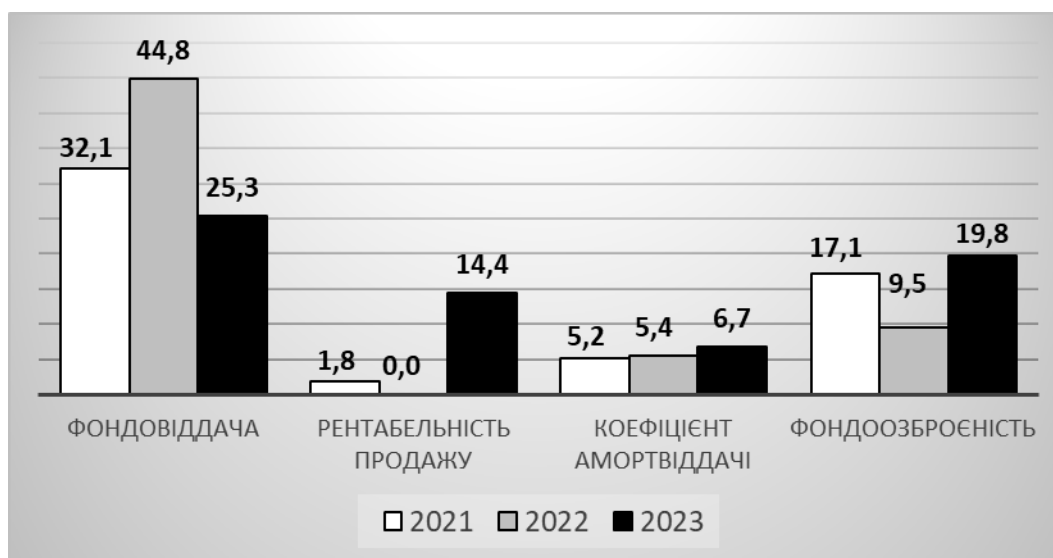

Рисунок 2 – Динаміка окремих показників ефективності підприємства

Аналіз динаміки окремих показників свідчить, що уже невдалим став для даного малого промислового підприємства 2022 р. за яких причин є зрозумілим. Але колектив цього підприємства на чолі із керівництвом знайшли внутрішні

можливості адаптуватися до воєнної ситуації у країні, що забезпечило укладання нових договорів на закупівлю необхідного обладнання, запасних частин, на виконання додаткових видів робіт, надання послуг, зростання ринкової частки на окремих сегментах ринку специфічних послуг та ін. Тому покращилось значення фінансового результату діяльності підприємства, зріс податок на прибуток та обсяг чистого прибутку, що разом позитивно вплинуло на зростання ефективності діяльності малого промислового підприємства ТОВ «ХОУМНЕТ».

Вважаємо, що надалі треба приділити увагу визначенню системи показників оцінювання ефективності діяльності малих промислових підприємств з урахуванням їх специфіки та спрямувати дослідження на моделюванні процесу формування інтегрального показника оцінки економічної ефективності діяльності малих промислових підприємств як більш мобільних і гнучких до змін дуже невизначеного, гібридного та мінливого сучасного зовнішнього середовища. Таким чином, можна прийти до висновку, що економічна ефективність відрізняється від результативності, є багатограним поняттям і тому потребує у подальшому додаткових зусиль науковців.

Перелік джерел посилання

1. Архіпов Н.М. Види ефективності операційної діяльності підприємства. *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. URL: http://visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/18_1_2018ua/6.pdf (дата звернення: 17.09.2024).
2. Пудичева Г.О. Економічна сутність та класифікація ефективності. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. № 3 (77)-2. С. 19-24.
3. Морщенок Т.С., Біляк О.М. Ефективність як економічна категорія. *Запорізька державна інженерна академія*. URL: <http://surl.li/lyhvbo> (дата звернення: 17.09.2024).
4. Дробишева О.О., Предеус А.В. Особливості та класифікація факторів, що впливають на ефективність діяльність підприємства. URL:

https://confcontact.com/2016-ekonomika-i-menedzhment/1_drobisheva.htm (дата звернення: 18.09.2024).

5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник: у трьох томах. «Львівська політехніка», 2021. 1684 с.

6. Синіговець О. М. Сучасні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства. Вестник Нац. техн. ун-та «ХПИ»: сб. науч. тр. Темат. вып.: *Технический прогресс и эффективность производства*. Харьков: НТУ «ХПИ», 2010. № 58. С. 8-13.

7. Полозова Т.В., Обейд Лара Ходор. Система показників оцінки економічної ефективності діяльності підприємства. Економічні та безпекові виклики сучасного бізнес-середовища: колективна монографія / За ред. д.е.н., проф. Т.В. Полозової. Харків: ХНУРЕ, 2020. С. 274-281.

8. Степаненко О.І., Павловська Х.Ю. Аналіз рентабельності підприємства та шляхи її підвищення в умовах економічної нестабільності. *Причорноморські економічні студії*. 2022. № 75. С. 93-101.

9. Дропа Я. Б. Фінансовий аналіз: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 238 с.

10. Рентабельність як основний показник прибутковості підприємства. Наукова спільнота. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3034/> (дата звернення: 04.10.2024).

11. Вовк О. М., Ковальчук А. М., Комісаренко Я. І., Джулай А. В. Прибуток та рентабельність як детермінанти розвитку підприємства. *Modern Economics*. 2020. № 21. С. 37-44.

12. Гайбура Ю.А. Методичні підходи щодо оцінки і прогнозування прибутковості підприємства. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2023. № 38. С. 118-124.